

Český národní jazyk a jeho útvary

1. *Doplňte následující text. Pokud si nevíte rady, využijte nabídku.*

Jazyk, kterým hovoří příslušníci národa, se nazývá **jazyk** _____. Tvoří jej několik **jazykových útvarů**.

a) Jazykový útvar, kterým mluvíme a píšeme ve škole při vyučování a na veřejnosti, je **jazyk** _____. Měl by se užívat také v novinách a televizi.

b) Dodnes se v některých částech naší republiky, např. v Podkrkonoší a Podještědí, v okolí Domažlic, na střední Moravě hlavně v oblasti, která se nazývá Haná, na východní Moravě např. v okolí Strážnice, Kyjova, Hodonína a ve Slezsku setkáme s nespisovnými jazykovými útvary, kterými mluví zejména příslušníci starší generace. Tyto útvary se nazývají _____.

2. *Prohlédněte si mapu České republiky. Čáry na ní vyznačují přibližné hranice nářečních skupin. Dokážete do znázorněných oblastí doplnit jednotlivé nářeční skupiny?*

Poznámka: Názyv měst slouží v mapě jako orientační body.

středočeská • jihozápadočeská • východočeská a severovýchodočeská • středomoravská (hanácká) • východomoravská • slezskomoravská

Viz příloha 3

Podle *Encyklopedického slovníku češtiny*

Kompetence k učení

3. *Ke které nářeční skupině byste přiřadili následující slova a spojení slov?*

a) tatínkovo kabát, smíl **sa** (smál se), **hdyby** (kdyby); b) **mlejn**, **vokno**, z **tý** druhý strany; c) **venkouskej** (venkovský), **daržat'** (držet), **válna** (vlna), **lepčí** (lepší); d) **tře** (tři), **mlén** (mlýn), **móka** (mouka), **nésó** (nejsou), **růža**; e) **múka** (mouka), **súsedama**, **ležál** (ležel), s **našú** (s naší), (běloučké); f) **smiř** se (smát se), **stryc/stryk** (strýc), **ruža** (růže)

4. *Poznáte, z kterých nářečí pocházejí následující ukázky? Pomoci Vám mohou zvýrazněná slova, nebo i jméno autora knihy.*

a) A dobře **sa** u tetky Kubaňovéj posedělo a chutno pojedlo, lebo **izba** byla dycky **čist'učká** jak kaplička. **Duchny** na lůžkách **bilučké** jak sníh, narovnané až do stropu, svatých obrázků plná zeď a kachle na peci enom ligotaly.

(...)

Tetka zrovna utírali prach ze skleněného příklopu na Panence Marii Hostýnskéj a zalévali muškáty za vyšíványma firhačkama, dyž učuli vrznút dvérca. Vyšli do síně a v ústrety **sa** jím **derú** s velikú řečú stará žebračka Frgálka, známá klebetnica a dohazovačka, kerá si „**namlúváním**“ přivydělávala.

Podle Zdeňka Galušky

b) Máry stírala podlahu a meditovala o novém nájemníku. **Venkouskej** dřič se nezapře. Na práci až chamtivej, jako by z toho broulení do lejster čekal sklizeň. Ždímajíc hadr zahleděla se oknem do nebes modra. Za léta střídání pánů v tomhle pokojíku z toho mám takovej rozum: tam nahoře, odkud sypou na zem vtipný semínko, jsou tuze vysoko a nedohlídnou, co kam padá. Do **chudýho** baračiště nasypou mírku a **vostane** to planý jak semeno na skále, protože – málo naplat – živnou pro študia je tatíkova plná šrajtofle. Nadaná hlava **vostane** jak zakopanej poklad a z těch pak rostou zbytečný **muderlanti** a rebulanti. V **lepčím** případě spolkně

takovýho arcibiskupskéj seminář a proto je po farách tolik vlasteneckejch hlav a špatnejch farářů.

Podle Marie Kubátové

c) „Jsou pan starosta doma?“

„Ale **hde!**“ – zazní úsečně, a vtom už jsou dveře znovu přiraženy a závorou zastrčeny toužou **hbitostí** kočky, jakou nám byla otevřena předsíň svatyně starostovy.

Stojíme zaraženi a nasloucháme, co se uvnitř děje. Dolétají k nám zvuky rozmluvy – patrně paní starostové s dívkou.“

„**Hdo** je tam, Ančo?“ – „Chlap.“ – „Keho hledá?“ – „**Stréca.**“ – „Řeklas, že **nésó** doma?“ – „Řekla.“

Nezbývalo ovšem než uchýlit se k hospodě, kde se hemží všecko jako ve včelíně. Mineme kovárnu, v tom vyletí z hospody šerha – celý bez duše.

„Hej, **kovářo**, -- **tře rane** za pana podmistra: Vendelin Nejezchleba!!“

Podle Otakara Bystřiny

5. Spisovný jazyk a nářečí existují u všech národních jazyků v Evropě. Český národní jazyk však má vedle spisovného jazyka a nářečí také jazykový útvar, který se vyvinul ze středočeských nářečí. Přečtěte výrazně a hlasitě uvedenou ukázkou a řekněte, jak se tento jazykový útvar nazývá.

No takže to je k tí práci se soubory. Další takovej docela zajímavěj bod, a někdy docela užitečnej, je prohledávání nebo vyhledávání možná by byl takovej hezčí název, kterej rovnou by více říkal, vo co de, jo? vy samozřejmě velice často jste něco psali a potom se vám prostě znelíbil nákej termín, nebo jste třeba shledali, že jste psali třeba LeibniTZ a rozhodnete se každého LeibniTZE přeměnit, no, to vlastně je bod, kterej budeme dělat až potom.

Jana Hoffmannová a kol.: Mluvená čeština v autentických textech

Převed'te instruktáž o užívání počítače do spisovné češtiny a porovnejte s původní podobou. Které tvary slov jste změnili?

• Kompetence komunikační

Jindra tvrdí, že v uvedené situaci je tento jazykový útvar užitý vhodně. Eva tvrdí, že ne. Či názor podpoříte a proč?

6. Přečtěte si, co o tomto útvaru píše Jan Chloupek, a doplňte na vynechaná místa chybějící přídavné jméno.

_____ čeština je naše zvláštnost. Obzvláště pro cizince, který si předplatil návštěvu matičky Prahy, pobyt u jihočeských rybníků (s výhledem na Hlubokou) a jen o málo kratší pobyt v Plzni kvůli plzni. Zdá se mu pojednou, že se učil česky ze špatných nebo alespoň zastaralých knížek – slyší-li kolem sebe právě onu _____ češtinu.

Jan Chloupek: Knížka o češtině

Zapamatujte si...

Ačkoliv je obecná čeština považovaná za rozšířený dorozumivací prostředek, měla by být i nadále užívána **pouze** v soukromé komunikaci, nikoliv při vyučování, ve veřejných projevech ve sdělovacích prostředcích a při jiných oficiálních situacích.

• Osobnostní a sociální výchova

Kultivované mluvené i písemné vyjadřování přiměřené situaci patří k zásadám slušného chování a ohleduplného jednání každého z nás. Předpokládá i schopnost zvolit jazykové prostředky takového útvaru našeho národního jazyka, které jsou pro danou situaci vhodné.

7. *Poznáte, kdo je asi vypravěčem následující ukázky? Vyhledejte slova, která do spisovné češtiny nepatří, a nahraďte je spisovnými.*

Antonie mi zkazí i nemoc. Když si ji představím, mám po náladě a vytahuju zemák. Šprtám jako blázen, i když to všechno už dávno znám. Dopředu. Ale ani tak to nemám betonový, protože je nespravedlivá a zákeřná. Například písemky nám nikdy neukáže, jenom nadiktuje známky. Kincelce dá samozřejmě jedničku, protože její máma je Antóniina spolužačka. Já schytala trojec a nevím proč. Bezpečně jsem měla všechno dobře.

Klára Jarunková: Jediná

8. *Poznáte, pro kterou profesi jsou charakteristická slova vytištěná kurzívou?*

Paní Dobiášová nedošla ještě ani ke dveřím *dvojáku*, když se dokořán otevřely už dříve pootevřené dveře, a sestra křikla na kolemjdoucího zřízence s vozíkem: "Rudlo, pojed' sem, odvezeš maníka *na špínu*."

A pak šlehla jako bič ostrá poznámka primářova: "Nepouštějte ty *háky*, paní kolegyně! Až budete operovat sama, tak se přesvědčíte, jak je důležité na operované místo dobře vidět." Dívka přitáhla *háky*, ale neudržela se, aby nezabránila stékající slze.

(Český národní korpus SYN;

úryvky z knihy Jaroslav Dietl: Nemocnice na kraji města)

9. *K nejznámějším slangovým slovům patří výrazy ze sportu. Dokážete přiřadit k vysvětlení významu v levém sloupci správné slovo ze sloupce pravého?*

bod získaný přímo z podání (volejbal, tenis)	<i>eso</i>
překážky na běžecké dráze (atletika)	<i>kanár</i>
skok o tyči	<i>ležka</i>
střelba vleže (biatlon)	<i>plůtky</i>
ukončený set, v němž jeden z hráčů (jeden z týmů) nezískal ani bod	<i>tyčka</i>

■ Dějepis – Literární výchova

Připomeňme si s autorkou významné osobnosti z historie, které se zasloužily o rozvoj českého jazyka i české literatury.

A tak přecházel pokojem a mapoval si slyšitelnost zvuků: u hraničky materiálů, zadané profesorem A. V. Šemberou pod heslem „Jak postoupila česká jazykověda od Dobrovského do současnosti a zda v té době pokročili také čeští spisovatelé ve správnosti jazyka“ se strašidlo jakoby zachechtalo. Jakési záškuby a nic dál. Jazykové reformy Jana Husa také zvuky obešly obloukem a minuly bez valného zájmu. Zato u otázky z české literatury po básních Rukopisu královédvorského se zvuky jaksi zabydly.

Marie Kubátová: Arcidědkové

Ke jménům Jan Hus a Josef Dobrovský připojme ještě jméno J. A. Komenský. Seřadte tato tři jména chronologicky podle doby, ve které jejich nositelé žili. Jako prvního uveďte nejstaršího z nich.

10. Víte,

- *kdo z uvedených tří měl zásluhy na zjednodušení pravopisu, tj. nahrazení spřežkového pravopisu pravopisem s diakritickými znaménky?*
- *kdo z nich zastával názor, že v nejnižších ročnících tehdejších triviálních škol by se mělo vyučovat v mateřském jazyce?*
- *kdo z nich vydal v 19. století Německo-český slovník?*